

ראש השנה ויום הכיפורים עת לסלוח ועת לבקש סליחה

מבוא

על פי המסורת היהודית, הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים – "הימים הנוראים" – מוקדשים לחשבון נפש, ובהם אנו בוחנים את מעשינו בכל תחומי החיים. חכמינו הדגישו שחשוב לבחון את התנהגותנו כלפי הזולת. וכך אנו קוראים במשנה:

"עבירות שבין אדם למקום – יום הכפורים מכפר.
עבירות שבין אדם לחברו – אין יום הכיפורים מכפר, עד שירצה את חברו."
(משנה, מסכת יומא, פרק ח', משנה ט')

ביחידה זו נתמקד בחלק השני של קטע זה, כלומר בחובת האדם להתפייס עם חברו. חובה זו חלה במשך כל השנה, אך הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים מוקדשים במיוחד לה. על כן יחידה זו משותפת לראש השנה וליום הכיפורים ונושאה הוא הפיוס.

מטרות היחידה

- התלמידים ידעו שלפי המסורת, הימים הנוראים מיועדים לפיוס: הן לבקשת סליחה והן למתן מחילה.
- התלמידים ידונו בקשיים הכרוכים בבקשת הסליחה ובמתן מחילה.
- התלמידים יגלו אמפתיה לקושי לבקש סליחה ולסלוח.
- התלמידים יישמו את הנלמד באופן אישי ומעשי.
- התלמידים יכירו וידעו אפיונים חשובים של ראש השנה ושל יום הכיפורים (פעילות חזרה).

מהלך השיעורים ונושאים להעמקה

חלק א: קשה לבקש סליחה

1 קריאת השיר "שנה טובה ללילך" מאת דליה בר-אל השלמת המשימות 1-3 ודין בשיר

על פניו השיר נראה פשוט מאוד, אך הוא מעלה כמה שאלות מעניינות:

מדוע הילדה בשיר איננה מבקשת סליחה במישרין?
נראה שקשה לה לעשות זאת.

מדוע קשה לבקש סליחה?
בין היתר נדון ברגשי הבושה שלעתים כרוכים בבקשת הסליחה, בקושי להודות שטעינו, בתקווה שהאחר יקדים אותנו ועוד.

האם יש לבקש סליחה במילים מפורשות? האם די ברמז של בקשת סליחה? תחילה נדבר על דרכים אחרות להראות נכונות לפיוס, ונעריך את הילדה בשיר על הדרך שבה היא מנסה להתפייס עם חברתה על אף הקושי שלה לבקש סליחה במישרין. אך נדון גם במגרעות של תקשורת לא ישירה. כאשר דברים אינם נאמרים בבירור, עלולה להיווצר אי-הבנה. דוגמה מהשיר: לילך תבין שחברתה רוצה להתפייס אך לא תדע אם היא מצטערת ומתחרטת על חלקה בריב. הדברים נשארים מעורפלים, ולכן ייתכן שבעתיד תפרוץ שוב מחלוקת בעניין דומה.

2 מחיי הילדים (משימה 4) התלמידים מתארים בכתב מקרה שבו היה עליהם לבקש סליחה (יישום מעשי של הנלמד)

3 הקטע "מריבה על חרוזים"

הקטע מתאר ריב בין שתי אחיות ומעלה שתי סוגיות חשובות:

הקושי ליזום שיחת פיוס והנטייה לחכות עד שהאחר ייזום אותו.

התגברות הקושי ליזום שיחת פיוס ככל שהזמן עובר.

4 לימוד קטע מהמשנה השלמת המשימות 5-6 ודיון במשנה:

**"עבירות שבין אדם למקום - יום הכפורים מכפר.
עבירות שבין אדם לחברו - אין יום הכפורים מכפר, עד שירצה את חברו".**
(משנה, מוסכת יומא, פרק ח', משנה ט')

המסורת היהודית מגדירה שני סוגים עיקריים של עברות: "עבירות שבין אדם למקום" - המילה "מקום" היא אחד השמות של אלוהים. (בחוברת הובאה רק דוגמא אחת - אי-אכילת מצה בליל הסדר, והתלמידים נדרשים להשלים את השאר) ו"עבירות בין אדם לחברו". במשימה 5 התלמידים מתבקשים למיין את העבירות שהם כתבו לפי סוגיהן.

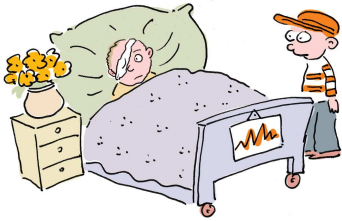
חשוב שהתלמידים יכירו את המושג "עברות שבין אדם לחברו" אך גם את המושג "עברות שבין אדם למקום", שכן שניהם מושגים מרכזיים ביהדות. נפנה את התלמידים למשימות 5 ו-6 שבחוברת לתלמידים. מצוות "שבין אדם למקום" ("בין אדם לאלוהים") כגון הדלקת נרות חנוכה, אכילת מצה בפסח הן מצוות ייחודיות לעם היהודי.

הערה חשובה: יש לנהוג בזהירות בבירור "העבירות בין אדם למקום". ייתכן שרבים מאתנו אינם מקיימים חלק ממצוות המוגדרות "שבין אדם למקום", אולם כדאי להדגיש כי חלק גדול מהן אנו מקיימים (אכילת מצה בפסח למשל).

רבים מאתנו מקשרים את יום הכיפורים לתפילות בבית הכנסת. אך כאמור, על פי המשנה, על העבירות "שבין אדם לחברו" שאכן נחשבות לעבירות, יום הכיפורים אינו מכפר ואין הן נסלחות. כל בקשה שהיא מאלוהים למחול עליהן תהיה לשווא **כל עוד** לא התפייס האדם עם חברו. זו אמירה משמעותית המקנה חשיבות רבה להתפייסות של אדם עם חברו.

בכיתה אפשר גם לבקש מהתלמידים לדון במצווה "והגדת לבנך" שעניינה קריאת ההגדה של פסח וסיפור יציאת מצרים בליל הסדר. זו מצווה "של האב על הבן", מצווה של ההורים כלפי ילדיהם. אפשר לשאול את התלמידים אם לדעתם זו מצווה שבין אדם לחברו או מצווה שבין אדם למקום.

חלק ב: קשה לסלוח

1 קריאת קטעים מספרו של הסופר חיים פוטוק, "הדגול" השלמת המשימות 7-10 ודיון בסיפור

עמדנו על הקושי שבבקשת סליחה. עתה נעמוד על הקושי לסלוח לאדם שפגע בנו.

לאחר קריאת הסיפור אפשר לשאול:

מדוע היה קשה לראובן לסלוח לדני אף על פי שהוא ביקש ממנו סליחה?

ייתכן שראובן אינו מאמין שדני מדבר בכנות, וייתכן שראובן אף מעדיף להאמין שדני אינו מדבר בכנות כי לפעמים קשה להיפטר מהכעס. למרבה הפלא, לפעמים יש סיפוק בתחושה להיות "הצדיק הכועס" או "הצדיק הנפגע". כמו כן לפעמים האדם זקוק לזמן כדי לסלוח לאחר. וייתכנו סיבות אחרות.

מעניין שאף שבסיפור דני הוא שפגע בראובן במשחק, דני אומר שעתה הוא הנפגע. דני מציין כי הוא לא נפגע מכעסו של ראובן (הנראה לו מוצדק), אך הוא אומר שהוא נפגע משום שראובן מסרב להקשיב לו ומונע ממנו כל אפשרות שהיא לבקש סליחה. לפעמים האדם שפגע בחברו מרגיש צורך אמיתי לדבר על מעשהו ולהתנצל. מכאן לשאלה הבאה: האם מוטלת על האדם החובה להקשיב למי שפגע בו ולשמוע את דבריו?

הצעה למשימה נוספת:

דמיינו שדני חזר לביתו לאחר הפגישה הראשונה עם ראובן והחליט לכתוב לו מכתב ולהביע בו את רגשותיו. מה הוא היה כותב בו?

2 לימוד קטע מ"משנה תורה" של הרמב"ם (רבי משה בן מימון, המאה ה-12) השלמת משימה 11 ודיון בקטע

בספר "משנה תורה" רמב"ם מפרט את המצוות ודן בהן. בקטע זה רמב"ם טוען שעל האדם חלה החובה לסלוח לחברו כאשר חברו מבקש ממנו סליחה בכנות.

"אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס.
ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול [לסלוח לון] –
מוחל בלב שלם ובנפש חפצה [=ברצון]."
(רמב"ם, משנה תורה, הלכות תשובה, פרק ב', הלכה י')

רמב"ם מכנה את האדם שאינו סולח לחברו "אכזרי".

הוא לא רק טוען שהאדם חייב לשמוע את דברי חברו ולסלוח לו, אלא הוא דורש שימחל לו "בלב שלם ובנפש חפצה"! אין מקום בתפיסת עולמו של רמב"ם לשמירת טינה. אם האדם ביקש סליחה, יש למחול לו ולפתור את העימות.

רמב"ם מרחיב את דבריו בעניין: (קטע זה אינו מובא בחוברת לתלמידים).

לא רצה חברו למחול לו – מביא לו שורה של שלושה בני אדם מריעין, ופוגעין בו ומבקשין ממנו. לא נתרצה להן, מביא לו שנייה ושלישית. לא רצה, מניחו והולך לו. וזה שלא מחל, הוא החוטא".

(רמב"ם, משנה תורה, הלכות תשובה, פרק ב', הלכה י"ג)

לפי רמב"ם, אם האדם ניסה שלוש פעמים לבקש סליחה והבקשה לא התקבלה, האחריות עוברת לנפגע. אם אין הוא מוחל, הוא החוטא.

ולהתחמק מהמעשים הלא טובים שלנו וממי שפגענו בו.

הידעתם?

יש עוד שני שמות לימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים: "עשרת ימי תשובה" ו"בין כסה לעשור".

השם הראשון מובן - יש עשרה ימים בין ראש השנה (מא' בתשרי) ליום הכיפורים והם מוקדשים לתשובה.

השם השני מזכיר גם הוא את ראש השנה ואת יום הכיפורים: המילה "כסה" כוונתה שראש השנה הוא תחילת חודש תשרי, וכמו בתחילת כל חודש, קשה להבחין בירח בשמים, הוא "מכוסה"; במילה "עשור" הכוונה שיום הכיפורים חל ביום העשירי בחודש.

הצעה לדין והעשרה:

מדוע בחרה המסורת להקדיש לסליחה תקופה מוגדרת בשנה?

הסיפור "הדגול" וגם דברי רמב"ם אינם דנים בימים הנוראים עצמם. אפשר לבקש סליחה בכל יום, ואין לחכות עד הימים הנוראים כדי לעשות זאת. למה אפוא בחרה המסורת להקדיש לרעיון סליחה תקופה מוגדרת בשנה?

אפשר להרחיב על כך ולדבר גם על מועדים שונים בלוח העברי. אחד הדברים היפים ביותר במועדים הוא שרבים מהם מתמקדים בנושא מסוים ומעודדים אותנו לחשוב עליו לעומק לפחות פעם אחת בשנה. דוגמה: ברור שעלינו להעריך את הטבע בכל יום, אך קשה לעשות זאת, וציון ט"ו בשבט פעם בשנה מבטיח שלפחות בט"ו בשבט (ובימים הקודמים לו, בהכנות לקראת החג) נתמקד בנושא. הדבר חשוב עוד יותר בנושאים נעימים פחות, כמו הסליחה שאנו נוטים לדחות. רובנו נעדיף לחשוב על דברים אחרים

התבוננות ביצירה "ובשופר גדול ייתקע" של האמן ברוך נחשון. השלמת משימות 12-17 ודיון ביצירה

מדוע נבחרה יצירה זו דווקא?

בחרנו דווקא ביצירת אמנות בנושא השופר כדי לזמן הזדמנות לחזור על הנלמד בשנה שעברה.

תוקעים בשופר בראש השנה, וכן בצאת יום הכיפורים. חשוב לקשר את תקיעת השופר לנושא הסליחה, ולהזכיר שבמסורת היהודית תקיעת השופר היא מעין צלצול של שעון מעורר המעיר אותנו מתרדמתנו ומזכיר לנו כי זו העת לפשפש במעשינו, לבקש סליחה ולסלוח.

תקיעות השופר הן עצמן מעין תפילה ללא מילים, והן נשמעות כיללה או כבכי.

שם היצירה "ובשופר גדול ייתקע" - מהפיוט "ונתנה תוקף"

בפיוט "ונתנה תוקף" מדובר על שופר שמימי שעל פי המסורת יישמע ביום הדין, היום שבו כל באי העולם יישפטו על מעשיהם. נראה כי הפייטן עצמו שאל את הביטוי "ובשופר גדול ייתקע" מתפילה העמידה, שם כתוב: "תקע בשופר גדול לחירותנו".

ביצירה זו מצויר השופר "הארצי" שבו אנו, בני האדם, תוקעים כדי לבקש רחמים ביום הדין.

התבוננות ביצירה

תחילה נזמין את הכיתה לתאר את היצירה.

מה מצויר בה? מהם הצבעים שלה? האם יש בה תנועה? באיזו טכניקה עבד האמן?

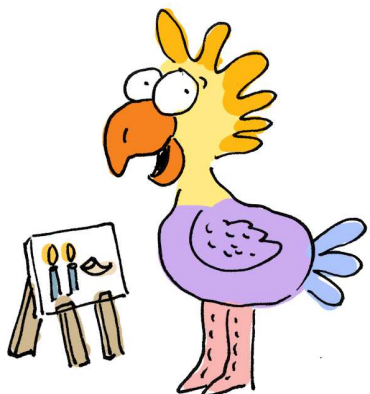
שיחה על היצירה

לאחר מכן נחזור על התיאור וננסה לפרש את היצירה:

- הדמות המרכזית היא אדם שתוקע בשופר ("בעל התוקע"). דמות זו עפה בשמים. (C) כאן רצוי לחזור על הנלמד בשנה שעברה ולהרחיב על השופר הקורא לנו לבחון את מעשינו, לבקש סליחה ולסלוח. בנקודה זו אפשר לדון בשאלה מדוע ראתה המסורת לנכון לקבוע בלוח העברי תקופה לתקיעה בשופר. (להנחיית השיחה אפשר להיעזר ברעיונות המובאים בקטע "מדוע בחרה המסורת להקדיש לסליחה תקופה מוגדרת בשנה?" בעמוד 6 בחוברת זו.)
- ביצירה יש גם דמויות קטנות המחזיקות זו בידה של זו. הדמויות מאוחדות ומפויסות, ונראה כי הן מנסות להתחבר אל בעל התוקע, אולי בתקווה שתפילותיהן יעלו השמימה עם תקיעות השופר.
- התנועה הכללית בצויר היא כלפי מעלה - בלהבות הרבות ובדמות שעפה.

- אפשר גם לשים לב לטכניקה המיוחדת שהאמן השתמש בה. היצירה היא פוינטיליסטית (פירוש המילה "פוינט" הוא נקודה), כלומר התמונה עשויה מנקודות צבעוניות ולא מקווים או מכתמי צבע.

- מה המשמעות של הנרות ביצירה זו? (ראו שאלת מחשבה). זו שאלה פתוחה, ואין עליה תשובה חד-משמעית. תפקידה לעודד התבוננות וחיבה.

כמובן הנרות מזכירים את הנרות שאנו מדליקים לקראת כניסת החגים (לרבות ראש השנה ויום הכיפורים). נרות אלו נותנים לנו אור בחג וגם מסמלים את שמחת החג.

אפשר להעלות השערות נוספות: אולי הנרות מסמלים את התקוות של כל אדם לקראת השנה החדשה. אולי הנרות מסמלים קדושה וטוהר. אולי הנרות מסמלים את האור (הצד הטוב) שבכל אדם.

חלק ד: פעילות חזרה

תשבץ בנושא ראש השנה ויום הכיפורים (פעילות

חזרה – משימות 18-20)

ביחידה זו התמקדנו בנושא הסליחה.

אך כמובן רצוי להזכיר לתלמידים מושגים בסיסיים של ראש השנה ויום הכיפורים שהם כבר למדו עליהם ב"מעגל החגים" בכיתה ב'.

התשובות לתשבץ:

מאוזן: דבש, סליחה, מחזור, רימון

מאונך: א' תשרי, סעודה מפסקת, שופר, לבן

הברכה שמתקבלת: שתהיה שנה עשירה באתגרים נחמדים!

משימת סיום

התלמידים מתבקשים לבדוק אם עליהם לבקש סליחה ממישהו או לסלוח למישהו. מטרת המשימה היא להמחיש לתלמידים שנושאים אלו אינם נושאים ללימוד ותו לו! זו ההזדמנות לתלמידים ליישם את מה שלמדו.

